

ЯК ПРОТИДІЯТИ РОСІЙСЬКИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ НА УКРАЇНЦІВ У ЄС?

Автор:

Михайло Драпак

До збору даних долучилися:

Софія Гук, Дарина Корж, Ярослава Муха

Громадяни України, які перебувають за кордоном, в інформаційному плані можуть бути як агентами адвокування та представлення своєї держави на міжнародній арені, так і об'єктами негативного впливу російської дезінформації й пропаганди. Зважаючи на число українців, які після початку великої війни у 2022 році виїхали до країн ЄС, саме Об'єднана Європа є тим місцем, до якого найімовірніше прикута особлива увага авторів і розповсюджувачів вигідного Кремлю порядку денного. При цьому виявлення російських інформаційних впливів на та проти громадян України є доволі складним завданням через незліченні й постійно змінювані потоки повідомлень. У такому випадку можлива успішна боротьба з наслідками такої злорякисної діяльності. Водночас ефективна протидія кремлівській дезінформації в ЄС потребує й попередження негативних наративів і неправдивих повідомлень на певну тему.

Вступ

За даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців, станом на початок червня 2023 року у світі зафіксовано понад 6,3 мільйони громадян України, які врятувалися виїздом за кордон від російського вторгнення (у перші місяці великої війни цифра була вищою, проте чимало людей повернулися на батьківщину), із них майже 4,1 мільйони опинилися у державах ЄС. При цьому число тих, хто попросив притулку чи іншого механізму захисту в країнах Об'єднаної Європи, склало понад 4,8 мільйонів осіб. Найбільше українських біженців було зареєстровано в Польщі, Німеччині та Чехії¹. Варто також вказати, що й до великої війни ЄС був популярним напрямком міграції жителів України. Станом на кінець 2021 року понад 1,5 мільйони українських громадян мали дозвіл на проживання в державах блоку, що робило їх третьою подібною національною групою в Об'єднаній Європі.

¹ <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Такі показники демонструють, що саме ЄС є простором, до якого насамперед прагнули потрапити українці, шукаючи безпеки. Це можна пояснити як географічною та культурною близькістю, так і попереднім рівнем партнерства між українською державою та країнами ЄС, що мало одним із наслідків простіші механізми адаптації біженців. У цьому контексті слід згадати, що європейські країни станом на 2021 рік були найпопулярнішим напрямком українських трудових мігрантів² і туристів³. Водночас важливим фактором, який сприяв вибору громадян України на користь держав Об'єднаної Європи як місця тимчасового перебування, була готовність керівництва блоку та цих країн підтримувати українських партнерів. Причому, це стосується як власне програм захисту біженців, так і політичної, економічної, військової та гуманітарної допомоги Україні з перших днів великої війни⁴. Ці умови могли позитивно вплинути на відповідний вибір українських громадян.

Водночас описані ймовірні причини того, чому біженці з України обирали країни ЄС для тимчасового перебування, разом із кількістю українських громадян там, робить цих людей бажаною мішенню для російського злостісного інформаційного впливу. По-перше, це вразлива соціальна категорія, представники якої перебувають поза інформаційним полем батьківщини та почасти переживають складні життєві обставини. У такому випадку ці люди можуть бути недостатньо захищеними від дезінформації, не мати достатнього даних/пропозицій для верифікації повідомлень. Одним із наслідків цього може бути ґрунтована на неправдивій інформації дискредитація власної держави. По-друге, громадяни України за кордоном, підтримуючи зв'язки з домом, можуть виступати ретрансляторами повідомлень і наративів, отриманими в місцях перебування. Таким чином вони можуть ставати альтернативним каналом впливу на інформаційне поле України. По-третє, дезінформація, спрямована на та проти українців у країнах Європи, може опосередковано впливати на соціальні настрої у державах ЄС. Ціллю в такому випадку може бути зниження рівня підтримки України суспільствами і політичними лідерами держав Об'єднаної Європи. У цьому контексті слід нагадати, що ЄС загалом і країни-члени блоку разом є другими після США ключовими постачальниками військової, економічної та гуманітарної допомоги українській державі після 24 лютого 2022 року⁵.

Сума наведених факторів також може створити довгострокові негативні наслідки від російського злостісного інформаційного впливу на українців у ЄС. Системна дискредитація України в повідомленнях для цих людей здатна призвести до зневіри у своїй державі та, як наслідок, призвести до їхнього небажання повертатися після завершення війни, до подальшого поширення ними протиукраїнських наративів, шкідливих для зовнішньої підтримки повоєнного відновлення. Водночас у довгій перспективі такий негативний інформаційний вплив може мати недобрі наслідки для самого ЄС загалом і окремих держав-членів, адже сформувавши довіру до своєї дезінформації серед українців (або окремих груп українців) в Об'єднаній Європі,

² <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraintsi-robota-v-rosii/31631852.html>

³ <https://www.tourism.gov.ua/blog/4-2-mln-inozemciv-ta-14-7-mln-ukrayinciv-dani-pro-peretin-derzhavnogo-kordonu-za-2021-rik>

⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_3862

⁵ https://app.23degrees.io/view/5V9AdDpw1pmLxo1e-bar-stacked-horizontal-figure-1_csv

Кремль матиме лояльні спільноти, здатні підірвати стабільність і єдність європейських країн і блоку загалом.

Описані причини роблять важливим дослідження наявних каналів впливу російської дезінформації на українських громадян у ЄС. Наразі протидія цьому процесу побудована радше як реагування на окремі повідомлення та вже популярні наративи, що частково чи повністю досягнули своєї мети. Безумовно, в умовах протистояння брехні, яку поширює Росія, цей спосіб є найбільш доступним і виправданим для промоутерів правди. Водночас нерозв'язаним залишається питання побудови механізмів, що попереджали б поширення дезінформації та зл�акісних наративів, вигідних Кремлю.

Канали російського інформаційного впливу в ЄС

Росія безперервно використовує інформацію як зброю для впливу на інші держави, незалежно від того, чи ці дії збігаються з кінетичними агресивними акціями. Цей процес є помітним щонайменше протягом останніх десятих років. У його основі лежить доктрина, сформульована нинішнім очільником Генерального штабу Збройних сил російської федерації, людина, відповідальна за воєнні злочини російських військових в Україні, Валерій Герасімов. Згідно з ним, інформаційний вплив (що включає як кібероперації, так і поширення пропаганди) на інші держави може мати більший успіх у виконанні зл�акісних планів, ніж традиційні військові операції. Також доктрина передбачає, що подібна діяльність не залежить від того, чи її тлом є мирний час або стан війни – її провадять постійно⁶. Метою таких дій є підірив об'єктивної правди, усунення можливостей реагувати на поширювану брехню, дестабілізація суспільств через послаблення морального духу та впевненості громадян⁷. У широкому розумінні, російська машина інформаційного впливу на інші держави прагне встановити рефлексивний контроль над ними – тобто спроможність спрямовувати та передбачати дії різних національних акторів, трансформувати та підважити їхню систему ухвалення рішень⁸.

У глобальному масштабі головною ціллю кремлівського інформаційного впливу останніх років є Україна. Про це свідчить як кількість та інтенсивність кібератак⁹, за якими стоять російські хакери, так і розроблена медіамережа й логіка поширення повідомлень¹⁰. Цю обставину можна пояснити тим, що протягом останніх десятиліть Кремль розглядав Україну як ключовий форпост розширення й зміцнення своїх геополітичних позицій і намагався підпорядкувати державу з якомога нижчими

⁶ Daniel Bagge, *Unmasking Maskirovka: Russia's Cyber Influence Operations* (New York, New York: Defense Press, 2019)

⁷ Keir Giles, *The Next Phase of Russian Information Warfare* (NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2016); Keir Giles, *Handbook of Russian Information Warfare*, Research Division (NATO Defense College, 2016)

⁸ Samantha Mullaney. *Everything Flows: Russian Information Warfare Forms and Tactics*. *The Cyber Defense Review*, Vol. 7, No. 4 (FALL 2022), pp. 193-212

⁹ <https://www.csis.org/programs/strategic-technologies-program/significant-cyber-incidents>

¹⁰ <https://carnegieendowment.org/2022/02/24/how-western-democracies-can-combat-russia-s-ukraine-disinformation-pub-86523/>
Samantha Mullaney. *Everything Flows: Russian Information Warfare Forms and Tactics*. *The Cyber Defense Review*, Vol. 7, No. 4 (FALL 2022), pp. 193-212

витратами від застосування прямої військової дії (навіть повномасштабне вторгнення 2022 року першочергово спиралося на гіпотезу, що ключову «окупаційну роботу» виконає попередньо проведений інформаційний вплив і лояльні місцеві актори¹¹).

Натомість держави Заходу – насамперед США та країни-члени ЄС – протягом останнього десятиліття також були постійними об'єктами російського злоякісного інформаційного впливу, хоча він відрізнявся від українського випадку інтенсивністю та обмеженнями доступних ресурсів (кількість лояльних акторів, мовний бар'єр і нижча популярність російських медіа, наявні для експлуатації проблеми тощо). Зокрема кремлівська пропаганда в Європі постійно експлуатувала теми міграції, тероризму, соціальних виступів (як от протести «Жовтих жилетів» у Франції)¹², а також активізувалася в часи виборів у США та країнах ЄС, підриваючи соціальну довіру та демократичні процедури¹³. При цьому, російський інформаційний вплив у країнах, які у XX столітті входили до сфери контролю СРСР, був потужнішим і назагал успішнішим, адже спирався на експлуатацію лояльних місцевих акторів і встановлених культурних зв'язків¹⁴. Це не зменшує важливості розробки механізмів протидії такому впливу в інших країнах ЄС, але вказує на слабші ланки в системі інформаційної безпеки та на потенційні цілі інтенсивніших злоякісних операцій.

Інституції ЄС, а за ними й держави-члени, встановили найпомітніше і найрішучіше обмеження проти російського злоякісного інформаційного впливу одразу після початку великого вторгнення Росії до України. На початку березня 2022 року Рада ЄС на території блоку призупинила діяльність двох груп видань, власником яких є російська держава – RT і Sputnik, мотивуючи рішення тим, що ці медіа поширювали дезінформацію та маніпуляції проти ЄС і держав-членів¹⁵. Раніше Об'єднана Європа хоча й визнавала небезпеку послідовного негативного інформаційного впливу з Кремля, але обмежувалася реактивними кроками з протидії, наприклад започаткувавши службу East StratCom Task Force під парасолькою Європейської служби зовнішніх справ¹⁶. Це була та обставина, яку, згідно з «доктриною Герасимова», експлуатувала Росія, діючи проти мирних опонентів за логікою воєнного часу та використовуючи процедурні обмеження суспільств, які дбають про демократію, верховенство права, свободу та права людини. У березні 2022 року ЄС вдався до кроку, характерного для кризового часу та визнав сталу інформаційну агресію Росії проти себе.

Призупинення діяльності видань RT і Sputnik у країнах ЄС мало свій ефект. Перший звіт Європейської служби зовнішніх справ щодо загроз іноземних інформаційних маніпуляцій і втручання, опублікований у лютому 2023 року, свідчить, що протягом березня – вересня 2022 року інтенсивність операцій російської дезінформації проти ЄС впала до мінімуму, проте активізувалася з новою силою у жовтні та надалі не

¹¹ <https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/ukraine-road-to-war/?itid=hp-top-table-main>

¹² <https://euvsdisinfo.eu/key-narratives-in-pro-kremlin-disinformation/>

¹³ Bilyana Lilly. Russian Information Warfare. Assault on Democracies in the Cyber Wild West. Naval Institute Press, 2022

¹⁴ Ibid.

¹⁵ <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>

¹⁶ <https://euvsdisinfo.eu/about/>

зменшувала потужності¹⁷. Тобто, блокові не вдалося розв'язати проблему лише призупиненням трансляції окремих медіа; вочевидь, боротьба з російським злоякісним інформаційним впливом потребує постійного вдосконалення механізмів протидії. По-перше, згадані два медіахолдинги є не єдиними централізованими засобами кремлівської пропаганди за кордоном, безпосередньо пов'язаними з російською державою. Авжеж, визначною рисою усіх ресурсів RT і Sputnik є те, що вони могли готувати контент зрозумілими жителям різних європейських країн мовами та про близькі їм проблеми. Але й надалі у країнах ЄС є умови для мовлення інших російських каналів, наприклад «Первий» та «НТВ Мир» досі є в пакетах кабельних мереж деяких операторів у державах (хоча вони й готують контент російською мовою)¹⁸. По-друге, після шоку першої половини 2022 року російський інформаційний вплив у ЄС зміг адаптуватися та переналаштувати мережу поширення інформації. З одного боку, у країнах Об'єднаної Європи було зареєстровано ряд «медіаклонів» – нових юридичних осіб, до яких перейшла частина команд RT і Sputnik. Також частина персоналу цих видань перейшла до пов'язаних медіа, діяльність яких не було заборонено (зокрема в Німеччині). До цього слід додати відкриття й посилення спроможностей мовлення RT у Латинській Америці й Африці, які з іспано- та франкомовним контентом можуть також досягати європейської аудиторії¹⁹. Крім того, від блокування з боку ЄС майже не постраждала мережа безпосередньо афілійованих і лояльних до російських державних медіа профілів і спільнот у соціальних мережах, насамперед у Facebook і Telegram²⁰.

Дані моніторингу Центру аналізу цифрових загроз корпорації Microsoft свідчить, що екосистема акторів російського інформаційного впливу в ЄС залишається цілісною та активною. В її корінні – російські державні медіа (деякі напряму пов'язані із силовими структурами) та приватні (олігархічні) видання, лояльні до Кремля (мовлять російською мовою). З ними безпосередньо пов'язані чи їхнім контентом постійно користуються окремі видання, що працюють зокрема з англomовною, іспаномовною та франкомовною аудиторіями²¹. При цьому згаданий звіт Європейської служби зовнішніх справ щодо загроз іноземних інформаційних маніпуляцій і втручання вказує на те, що діяльність цієї медіасистеми спирається на розгалужену мережу акаунтів у різних соціальних мережах і платформах контенту – Telegram, Twitter, Facebook, YouTube, RuTube, Odysee, TikTok, Vimeo тощо. У цій системі є як безпосередньо афілійовані з російськими медіа (чи їхнім персоналом) профілі, так і напряму не пов'язані з ними. Також активними в поширенні дезінформації та маніпуляцій у соціальних мережах є дипломатичні установи Росії в ЄС, які були особливо активними в цьому в перші місяці російського великого вторгнення до України через блокування кремлівських медіа в Європі²². Зрештою, як звертають увагу автори дослідження «Major pro-Kremlin disinformation narratives and

¹⁷ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>

¹⁸ http://prismua.org/wp-content/uploads/2023/01/Octopus_Bulgaria.pdf та http://prismua.org/wp-content/uploads/2023/01/Octopus_RO_.pdf

¹⁹ <https://jam-news.net/russian-media-clones-in-europe/>

²⁰ https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2023/06/AMO_Pro-Russian-Narratives-in-Czech-Republic-Slovakia-and-Poland.pdf

²¹ <https://miburo.substack.com/p/russias-propaganda-and-disinformation>

²² <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>

their transmitters in Poland, Czechia and Slovakia», у державах ЄС діють також лояльні до Кремля місцеві політичні й громадські актори, які допомагають підтримці російського інформаційного впливу²³.

Дані моніторингу кремлівської дезінформації від Європейської служби зовнішніх справ протягом 2022 року вказують, що агенти російського інформаційного впливу в ЄС послуговуються різними мовами (було зафіксовано використання щонайменше 16 офіційних мов ЄС і використання української мови). Проте більш ніж у двох третинах випадків поширювані повідомлення були російською та англійською мовами. Водночас автори цього дослідження звернули увагу на те, що інформаційний вплив Росії на країни ЄС не конче прагне досягнути швидких результатів. Інакшими словами, російські медійні операції не є ізольованими одна від одної, вони вповні не завершуються з поширенням повідомлень і виникненням певних реакцій у таргетованих групах. Загалом ці дії спрямовані звільнення [Росії] від критики та звинувачень, збентеження громадян, розділення соціальних груп, спотворення фактів та відволікання уваги [від неприємних для Кремля повідомлень]²⁴. Така тактика відповідає логіці встановлення рефлексивного контролю над країнами. Відповідно, російський інформаційний вплив вимагає постійного моніторингу та протидії. Тому Європейська служба зовнішніх справ пропонує розглядати не випадки [російської та іншої] дезінформації, а цілісний і постійний процес закордонних інформаційних маніпуляцій і втручання (FIMI), що складається з окремих дезінформаційних операцій²⁵.

Російський інформаційний вплив на українців у ЄС

Говорячи про потенційний російський злоякісний інформаційний вплив проти українців у ЄС, слід звернути увагу на тему українських біженців як найбільш доступну для експлуатації Кремлем. Дані моніторингу кремлівської пропаганди протягом 2022 року, виконані Європейською службою зовнішніх справ²⁶, Українського кризового медіацентру²⁷ та Центру стратегічних комунікацій Міністерства культури України²⁸ демонструють, що нерідко російська дезінформація була спрямована на питання перебування громадян України в Об'єднаній Європі. Водночас наративи та повідомлення на цю тему були далеко не найпопулярнішими та не найбільш уживаними впродовж минулого року. Про це також свідчить вибірка російської дезінформації, спрямованої на українських біженців, за лютий 2022 року – червень 2023 року від East StratCom Task Force: із 1432 зафіксованих повідомлень, пов'язаних з темою України, лише 11 стосувалися українських біженців.

Найбільш поширеними наративами російської пропаганди щодо українців, які знайшли тимчасовий притулок у ЄС, були повідомлення про те, що вони становлять

²³ https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2023/06/AMO_Pro-Russian-Narratives-in-Czech-Republic-Slovakia-and-Poland.pdf

²⁴ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>

²⁵ Ibid.

²⁶ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>

²⁷ <https://uacrisis.org/en/a-year-of-russian-propaganda-key-narratives-and-tactics-of-2022>

²⁸ <https://spravdi.gov.ua/en/narratives-of-russian-propaganda-common-in-neighbouring-countries-of-ukraine/>

загрозу національній безпеці та порядку європейських держав (у вимірах соціальних проблем, безпосередньо безпеки, охорони здоров'я), що вони є неонацистами та русофобами, що вони наживаються на соціальній допомозі чи невдячно нехтують створеними для них умовами. При цьому найбільш поширеними такі повідомлення були в Польщі та, дещо менше, в Німеччині та Болгарії²⁹. Останню обставину можна пояснити як кількістю українців у цих державах, так і налагодженій системі інструментів російського інформаційного впливу в них. Слід зауважити, що такі наративи можна розглядати як такі, що прагнуть ускладнити перебування українських громадян у країнах ЄС і розколоти європейські суспільства в питаннях їх захисту, так і вбачати їхню ціль у підриві підтримки України державами Об'єднаної Європи.

Водночас на російській злоякісний інформаційний вплив на українців у ЄС можна дивитися й з іншої перспективи. Для цього варто згадати дані, наведені в попередньому розділі: понад дві третини повідомлень кремлівської дезінформації в ЄС виконано російською та англійською, тобто мовами, якими більшість громадян України за кордоном можуть безбар'єрно споживати контент. Відповідно, адресатами такого впливу можуть бути не лише громадяни європейських держав, а й українці. Матеріали спостережень East StratCom Task Force за російською пропагандою протягом останніх років свідчать, що перед 2022 роком негативні наративи про Україну були важливою частиною кремлівської інформаційної діяльності в ЄС, проте не панівною та не ключовою – об'єктом агресії був сам блок і Захід загалом (мовляв, західні держави та цінності стоять на межі занепаду, ЄС перебуває під контролем США, Європу роздирають суперечності, тероризм і приховані злі наміри місцевих еліт). Утім у 2022 році в центрі більшості таких наративів стала Україна, обставини російської війни проти неї та допомога Києву від західних держав. Хоча, слід зазначити, що транслювання попередніх есхатологічних передбачень і вигаданих проблем про ЄС не припинилося – їх стали вплітати до нових інформаційних приводів, пов'язаних з Україною³⁰. Кількісні результати моніторингу Європейської служби зовнішніх справ щодо загроз іноземних інформаційних маніпуляцій і втручання також свідчать про те, що вторгнення Росії було темою більшості російських злоякісних інформаційних акцій у ЄС, залишивши далеко позаду спекулювання на темах енергетичних викликів, кампаній проти перших осіб, харчової кризи, воєнних злочинів і потенційного застосування ядерної зброї³¹.

Якщо говорити про зміст найпопулярніших наративів російської дезінформації в ЄС з початку повномасштабного вторгнення до України, то в контексті війни Росії такими були: наполягання, що всіма військовими операціями українських сил оборони керують з країн НАТО, що українська держава інсценізує масові вбивства та поховання своїх громадян і звинувачує в них російські війська, що українське суспільство насправді не підтримує чинну державну владу, що Україною керують нацисти, що від дій Збройних сил України страждає цивільне населення, що Росія є жертвою агресії Заходу та України, що західні еліти та держави утискають своїх

²⁹ Ibid.

³⁰ <https://euvsdisinfo.eu/key-narratives-in-pro-kremlin-disinformation/>

³¹ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>

громадян³². Також помітними наративами російської пропаганди в ЄС за вказаний час були повідомлення та історії про зовнішнє управління в українській державі, чорний ринок, на якому збувають західну зброю в Україні, марність санкцій проти Росії, що нібито більше шкодять самому ЄС, та применшення успішності та професіоналізму Сил оборони України в боротьбі з агресором³³. Слід додати, що цей набір наративів російська дезінформація використовувала протягом останнього року в усіх країнах-сусідах України, які є членами ЄС. Утім в кожному випадку можна зафіксувати окремі акценти, що спираються на соціально-політичні особливості держав. Так в Угорщині російський інформаційний вплив наполягав на безсенсовості боротьби української держави та введених європейських санкцій, звинувачував Захід у війні, в Польщі – на ризиках ввезення української аграрної продукції, використанні війни західними елітами на свою догоду, загрозах прийняття українців як біженців, у Словаччині – переконували в «брехливості» західних медіа, у ризиках втягнення словацької держави у війну, у підігріванні збройного протистояння представниками ЄС і НАТО³⁴.

Зрештою можна говорити й про те, що російська пропаганда в Об'єднаній Європі спирається також на лояльних місцевих медійних і політичних акторів, які свідомо чи несвідомо поширюють вигідні їй повідомлення. Хоча підтримка та дієвість цих дій варіюється, залежно від тривалості та контексту їх застосування. Однак українці, які перебувають у ЄС, можуть бути об'єктами та споживачами таких наративів. Для їх виявлення автори цього дослідження провели пошук відповідних повідомлень, що їх транслювали медіа та актори в країнах ЄС протягом останніх пів року.

Насамперед слід вказати, що дезінформація, що була б спрямована ексклюзивно на чи проти українців за кордоном, у повідомленнях медіа, відомих політиків чи медіаперсон в країнах ЄС у вказаний час була радше винятком, ніж правилом. Лише у випадку Польщі можна говорити про стале та системне використання злоякісних наративів про українських біженців – насамперед у соцмережах³⁵, але також у риторичі політиків Гжегожа Брауна³⁶ та Януша Корвіна-Мікке³⁷. Також заслуговує на увагу діяльність Александре Геррейру, радника прем'єр-міністра Португалії Антоніо Кошти. Він зокрема стверджує, що українці у його країнах зумисне проводять публічні акції (як наприклад, після підриву Каховської ГЕС російськими військами), щоби спровокувати протести серед інших груп і в інших країнах, що вони інструменталізують участь дітей у цих подіях для досягнення політичних цілей і отримують «західне фінансування» для проведення таких пікетів³⁸. Водночас слід згадати й заяви російського представника в ООН, який заявляв, що португальська, а

³² Ibid.

³³ <https://uacrisis.org/en/a-year-of-russian-propaganda-key-narratives-and-tactics-of-2022>

³⁴ <https://spravdi.gov.ua/en/narratives-of-russian-propaganda-common-in-neighbouring-countries-of-ukraine/>

³⁵ https://demagog.org.pl/fake_news/najazd-ukraincow-na-polske-falszywa-narracja-o-uchodzcach/

³⁶ <https://twitter.com/GrzegorzBraun/status/1646831859815391232>

³⁷ <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art38084481-antyukrainski-hejt-w-internecie-niesie-sie-szeroko-rozpowszechnia-go-m-in-janusz-korwin-mikke>

³⁸ <https://twitter.com/ATGuerreiro/status/1667918178339504128?s=20>

також німецька й іспанська системи ювенальної юстиції відбирають в українських біженців дітей. Ці повідомлення не було підтверджено³⁹.

Одним із способів, якими російські наративи потрапляють до аудиторії в країнах ЄС через локальних акторів, є запрошення російських посадовців у медіа для коментування поточних подій. Зокрема французький телевізійний канал BFMTV регулярно запрошує на свої етери речника російського посольства у Франції Александра Макогонова⁴⁰ та віцеспікера Держдуми Росії Петра Толстого⁴¹, зокрема коментування подій на фронті російсько-української війни. Медіа мотивує такі дії бажанням «чути різні сторони» та дотримуватися професійних стандартів. Крім того, у Франції існують медіа, які використовують здебільшого російські джерела чи менеджмент яких має зв'язки з Росією. Зокрема це видання Reseau International та Omerta (останнє заснував підприємець Шарль д'Анжу, який протягом тривалого часу працював у Росії та не полишив зв'язків у 2022 році). Також у цьому контексті заслуговує на увагу діяльність популярного італійського видання il Fatto Quotidiano, що зокрема ставить собі за мету «розвінчувати позицію мейнстримних медіа» в питаннях підтримки України Італією та ЄС⁴².

У ряді країн ЄС є помітні політичні сили, які симпатизують Росії та/чи поширюють тези кремлівської пропаганди. Їхня позиція впливає на погляди їхніх виборців, які, зі свого боку, можуть впливати на українців за кордоном чи висловлювати негативне ставлення до них, спираючись на пропагандистські повідомлення. Зокрема це представники німецької партії Alternative für Deutschland, прибічники яких найбільше (серед виборців усіх партій) довіряють російським наративам і конспірологічним припущенням про війну в Україні⁴³. Також до активних поширювачів кремлівської пропаганди слід віднести Президента Хорватії, який виступає проти військової допомоги Україні, адже вона нібито подовжує війну, та системно закликає сприймати нинішні події як боротьбу між США та Росією, представляючи українську державу як об'єкт, а не суб'єкт⁴⁴. Схожих наративів протягом усього часу після початку великого російського вторгнення дотримуються прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан і члени його уряду, які наполягають на марності санкцій проти Росії⁴⁵, називають війну протистоянням «великих сил» чи зведенням рахунків між слов'янськими народами, а також звинувачують українські еліти у тому, що ті нібито роблять жертвами ситуації своїх громадян⁴⁶. У цьому контексті слід згадати й про діяльність членів естонської правої партії EKRE, які системно заявляють, що українські еліти не поважають свій

³⁹ <https://www.theportugalnews.com/news/2023-04-06/russia-accuses-portugal-of-stealing-ukrainian-children/76459>

⁴⁰ https://www.bfmtv.com/international/asiae/russie/l-interview-en-integralite-d-alexander-makogonov-porte-parole-de-l-ambassade-de-russie-en-france_VN-202305030916.html

⁴¹ https://www.bfmtv.com/international/asiae/russie/l-interview-en-integralite-de-piotr-tolstoi-vice-president-de-la-douma_VN-202306140998.html

⁴² <https://www.ilfattoquotidiano.it/in-edicola/articoli/2023/05/16/disinformazione-la-russia-e-forte-o-debole-a-seconda-del-tornaconto/7162264/>

⁴³ https://cemas.io/en/publications/pro-russian-disinformation-and-propaganda-in-germany/2023-02-24_ProRussianDisinformationAndPropagandaInGermanyRussiasFullScaleInvasionInUkraine.pdf

⁴⁴ <https://euractiv.hr/politika/a780/Predsjednik-Milanovic-ustvrdio-da-je-rat-u-Ukraini-rat-izmedju-SAD-i-Rusije.html>

⁴⁵ <https://voxukraine.org/en/propaganda-diary-2022-2023-voxcheck-presents-the-database-of-russian-propaganda-in-the-european-mass-media>

⁴⁶ <https://voxukraine.org/en/to-quote-lies-is-lying-how-hungary-s-government-amplifies-russian-disinformation-on-ukraine>

народ, звинувачують владу України у воєнних злочинах і поширенні брехні, а також час від часу не гребують розпалювати ненависть до українських біженців, наприклад стверджуючи, що вони є носіями інфекційних захворювань⁴⁷. Зрештою варто звернути увагу на двозначну ініціативу, започатковану колишнім лідером чеської Партії зелених Матеєм Стропніцьким, який розробив публічне звернення до співгромадян «Мир і справедливість». У документі визнано, що агресором є Росія, однак також він містить заклики припинити залучати Захід до розв'язання ситуації та заохочувати «західне збройове лобі» військовою підтримкою України, називає санкції недовірливим способом впливати на дії Кремля та пропонує «двом сторонам» (Росії та Україні) домовитися між собою, розділити відповідальність та встановити мир⁴⁸.

Висновки та рекомендації

Європейський Союз загалом і окремі країни-члени ЄС після початку великого вторгнення Росії до України розробили та запровадили безпрецедентні для себе заходи протидії злякисному російському інформаційному впливу. Вони включали як обмеження діяльності підконтрольних кремлю медіа, так і дослідження змін тактики пропаганди Москви. Ці дії доповнили ті інструменти, що їх ЄС запровадив для протидії дезінформації та деструктивним наративам із Росії від 2014 року. Слід зазначити, що у 2022 році інституції ЄС визнали, що російський інформаційний вплив несе безпосередню загрозу безпеці, стабільності та демократії в Європі⁴⁹. Рішуча реакція блоку на цю проблему зокрема пов'язана з проактивною позицією та багаторічною роботою з протидії кремлівській пропаганді з боку українських державних і недержавних акторів.

Водночас протягом минулих півтора року система злякисного російського інформаційного впливу в ЄС пристосувалася до створених механізмів протидії їй і отримала нові канали й об'єкти для експлуатування. Серед останніх варто відзначити значну кількість українських громадян, які тимчасово перебувають у країнах Об'єднаної Європи через війну. Російська пропаганда може ефективно впливати на цю соціальну групу (чи соціальні групи в різних країнах), враховуючи її вразливе соціальне становище та відірваність від інформаційного контексту батьківщини. Водночас вона може використовувати наративи проти українців у ЄС для формування негативного ставлення до них і до української держави, так само як впливати на стабільність самих суспільств європейських країн.

Враховуючи адаптацію російської пропаганди до нових умов діяльності в ЄС та новий порядок денний, уведених європейськими інституціями та державами обмежень і механізмів протидії їй може бути недостатньо. Постійні зміни в тактиці кремлівського інформаційного впливу та розгалужена мережа підконтрольних/лояльних йому акторів також потребують постійного вдосконалення механізмів протидії та попередження акцій із втручання та дезінформації з боку ЄС.

⁴⁷ <https://www.populismstudies.org/the-impact-of-the-russia-ukraine-war-on-right-wing-populism-in-estonia/>

⁴⁸ <https://voxukraine.org/en/russian-disinformation-narratives-in-czech-republic-in-january-2023-policy-brief-within-kremlin-watchers-movement-project>

⁴⁹ https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en

Зокрема для цього Європейська служба зовнішніх справ пропонує п'ятиступеневий механізм із сталої боротьби з інформаційним впливом: постійний моніторинг даних – пріоритезацію та сортування даних (залежно від наявного контексту) – аналіз інцидентів (цілісних інформаційних операцій, а не тільки окремих випадків дезінформації) та збір доказів – об'єднання та поширення знань серед зацікавлених і відповідальних за певний соціально-політичний сектор державних і недержавних акторів – досягнення ситуативної обізнаності всіх акторів, які можуть виявляти та протидіяти впливу⁵⁰. Цей механізм потребує доопрацювання та створення спроможностей, однак він представляє позірно дієву рамку для подальшої протидії та попередження злостісних російських інформаційних операцій, до якої зокрема можуть долучатися й українські актори в співпраці з ЄС.

Водночас варто відзначити, що європейські інституції та держави блоку (навіть на рівні відповідальних за інформаційну безпеку органів) поки не відзначили, що українці у ЄС є потенційним об'єктом російської пропаганди, на який вона може ефективно впливати. Відповідно, відповідальним державним органам України слід звернути увагу європейських партнерів на цей аспект.

© Рада зовнішньої політики «Українська Призма»

Автор:

Михайло Драпак

До збору даних долучилися:

Софія Гук, Дарина Корж, Ярослава Муха

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Рада зовнішньої політики «Українська Призма»

Тел.: +380935788405

Е-пошта: info@prismua.org

<http://prismua.org/>

⁵⁰ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-DataTeam-ThreatReport-2023..pdf>